

Oriental Journal of Philology**ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY**

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>**THE REPRESENTATION OF THE EASTERN MODEL OF EDUCATION AND UPBRINGING IN LITERARY TEXTS AND PROBLEMS OF ITS RECEPTION BY WESTERN READERS (BASED ON THE TRANSLATION OF “SHUM BOLA”)*****Ibrohimbek Alisherovich Soatov****ESL/EFL teacher at the Department of Foreign Language and Literature of Higher Courses
Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy**Email: ibrohimbeksoatov0808@gmail.com**Surkhandarya, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE**

Key words: Eastern upbringing, Western reader, reception problems, “usta-shogird” system, social norms, linguaculturology, literary translation, cultural gap, didactic discourse.

Received: 21.05.26**Accepted:** 22.05.26**Published:** 23.05.26

Abstract: This article examines the artistic representation of the Eastern pedagogical model in Gafur Gulyam’s masterpiece “Shum Bola” and its perception by Western audiences through English translation. The research focuses on the linguacultural distance between the Uzbek collective upbringing system - characterized by the “usta-shogird” (master-apprentice) tradition, community oversight (mahalla), and moral didacticism - and Western individualistic social norms. Using comparative-typological and receptive analysis, the study identifies the specific challenges faced by translators in conveying national values to foreign readers. The findings suggest that while the narrative remains engaging, certain pedagogical nuances, such as strict discipline and spiritual blessings (duo), may undergo conceptual shifts in the target culture. The article concludes that successful translation requires a balance between domestication and foreignization to preserve the original didactic spirit for the Western audience.

SHARQONBA TA’LIM-TARBIYA MODELINING BADIY MATNDAGI IFODASI VA UNING G‘ARB O‘QUVCHISI TOMONIDAN QABUL QILINISH MUAMMOLARI (“SHUM BOLA” ASARI MISOLIDA)***Ibrohimbek Alisherovich Soatov****Denov Tadbirkorlik va Pedagogika Instituti**Xorijiy til va adabiyot yuqori kurslar kafedrasi o‘qituvchisi*

Email: ibrohimbeksoatov0808@gmail.com

Surxondaryo, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Sharqona tarbiya, G'arb o'quvchisi, qabul qilish muammolari, usta-shogird, ijtimoiy me'yorlar, lingvokulturologiya, badiiy tarjima, madaniy to'siq, didaktik diskurs.

Annotatsiya: Ushbu maqolada G'afur G'ulomning "Shum bola" asarida aks etgan sharqona pedagogik modelning inglizcha tarjimasi orqali G'arb kitobxonlari tomonidan qabul qilinish xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotda usta-shogird an'anasi, jamoaviy nazorat (mahalla) va ma'naviy didaktikaga asoslangan o'zbekona tarbiya tizimi hamda G'arb individualistik ijtimoiy normalari o'rtasidagi lingvokulturologik tafovutlar tahlil qilinadi. Qiyosiy-tipologik va reseptiv tahlil metodlari yordamida tarjimonlarning milliy qadriyatlarni xorijiy kitobxonga yetkazishdagi asosiy muammolari aniqlangan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, qat'iy intizom va ma'naviy o'gitlar (duo) kabi pedagogik nuanslar maqsadli tilda konseptual o'zgarishlarga uchrashi mumkin. Maqola G'arb o'quvchisi uchun asarning didaktik ruhini saqlab qolishda domestikatsiya va forenizatsiya strategiyalari muvozanati muhim degan xulosaga keladi.

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ВОСТОЧНОЙ МОДЕЛИ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ ВОСПРИЯТИЯ ЗАПАДНЫМ ЧИТАТЕЛЕМ (НА ПРИМЕРЕ ПОВЕСТИ "SHUM VOLA")

Иброхимбек Алишерович Соатов

Преподаватель кафедры высших курсов иностранных языков и литературы

Денауский институт предпринимательства и педагогики

Email: ibrohimbeksoatov0808@gmail.com

Сурхандарья, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: восточное воспитание, западный читатель, проблемы рецепции, система уста-шогирд, социальные нормы, лингвокультурология, художественный перевод, культурный барьер, дидактический дискурс.

Аннотация: В статье исследуется художественное воплощение восточной педагогической модели в шедевре Гафура Гуляма «Озорник» и особенности ее восприятия западной аудиторией через английский перевод. Исследование сосредоточено на лингвокультурологической дистанции между узбекской системой коллективного воспитания, характеризующейся традицией «уста-шогирд» (мастер-ученик), общинным контролем (махалля) и моральным дидактизмом, и западными индивидуалистическими социальными

нормами. С помощью сравнительно-типологического и рецептивного анализа выявлены специфические трудности, с которыми сталкиваются переводчики при передаче национальных ценностей зарубежному читателю. Результаты показывают, что такие педагогические нюансы, как строгая дисциплина и духовное напутствие (дуо), могут претерпевать концептуальные сдвиги в целевой культуре. Автор приходит к выводу, что для сохранения дидактического духа произведения для западного читателя необходим баланс между стратегиями доместикации и форенизации.

Kirish. Badiiy tarjima jarayoni shunchaki bir tildagi lisoniy birliklarni ikkinchi tilga o'tkazish emas, balki ikki xil olam manzarasini, turlicha qadriyatlar tizimini va milliy mentalitetni muvofiqlashtirish, ya'ni "madaniyatlar muloqoti" demakdir. Globallashuv davrida milliy adabiyot namunalari orqali xalqning ma'naviy qiyofasini, uning asriy an'analari va dunyoqarashini jahon kitobxoniga tanishtirish tarjimashunoslikning eng ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. O'zbek adabiyotining yirik namoyandasi G'afur G'ulomning "Shum bola" asari bu borada alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur asar nafaqat XX asr boshidagi murakkab ijtimoiy-tarixiy davr tasviri, balki o'zbek xalqining asriy urf-odatlarini, turmush tarzi va eng asosiysi, o'ziga xos "Sharqona ta'lim-tarbiya modeli"ni o'zida mujassam etgan badiiy qomusdir. Ushbu tarbiya modelining lisoniy va konseptual jihatlarini G'arb madaniyati vakillari — ingliz tilida so'zlashuvchi kitobxonlar tomonidan qabul qilinishi (resepsiyasi) bugungi kunda lingvokulturologiya va tarjimashunoslik tutashgan nuqtadagi murakkab ilmiy muammolardan biridir.

Sharqona ta'lim-tarbiya modeli negizida jamoaviylik (kollektivizm), kattalarga cheksiz hurmat, andisha, ijtimoiy iyerarxiya va mehnat orqali kamol topish kabi qadriyatlar yotadi. Bu qadriyatlar G'arbnings individualizm, shaxs erkinligi va bolaning mustaqil qaror qabul qilish huquqiga asoslangan pedagogik qarashlaridan tubdan farqlanadi. Lingvokulturolog olimi V.A. Maslova ta'kidlaganidek, har bir xalqning madaniy kodi uning tilida va badiiy matnlarida muhrlangan bo'ladi, biroq bu kodni boshqa tilga o'tkazishda "madaniy to'siqlar" (cultural gaps) yuzaga kelishi muqarrar [Maslova, 2001]. "Shum bola" asaridagi "usta-shogird" munosabatlari, mahalla ahlidan hayiqish, ota-onaning duosi yoki fотиha olishi kabi elementlar o'zbek kitobxonlari uchun tabiiy tarbiya vositasi sanalsa, G'arb kitobxonlari uchun bu tushunchalar mutlaqo boshqacha pragmatik yuklamaga ega bo'lishi yoki umuman tushunilmasligi mumkin. Bu esa matnning

originalidagi didaktik (tarbiyaviy) ruhning tarjimada qisman yo‘qolishiga yoki noto‘g‘ri talqin qilinishiga olib keladi.

Tarjima nazariyasida milliy-madaniy xususiyatga ega birliklarni (realialarni) berishda tarjimonning strategiyasi hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Taniqli tarjimashunos Piter Nyumark badiiy tarjimada “madaniy ekvivalentlik” tushunchasiga to‘xtalib, tarjimon ba‘zan asl nusxadagi milliy ruhni saqlash (semantik tarjima) va maqsadli til o‘quvchisi uchun tushunarli qilish (kommunikativ tarjima) o‘rtasida murakkab tanlov oldida qolishini ta‘kidlaydi [Newmark, 1988]. “Shum bola”ning inglizcha tarjimasida ham sharqona tarbiya usullari, masalan, ustalarning shogirdlarga bo‘lgan munosabati yoki jismoniy jazo elementlari G‘arb kitobxon tomonidan “zo‘ravonlik” sifatida idrok etilmasligi uchun tarjimon lingo-pragmatik adaptatsiyaga murojaat qilishi talab etiladi. Bu o‘rinda Lorens Venuti ilgari surgan “forenizatsiya” (begonalashtirish) va “domestikatsiya” (o‘zlashtirish) strategiyalarining o‘rni beqiyosdir [Venuti, 2008]. Sharqona tarbiya modelini boricha saqlash forenizatsiyani talab qilsa-da, bu G‘arb kitobxon uchun asarni idrok etishda “madaniy shok” yoki tushunmovchiliklar tug‘dirishi mumkin. Aksincha, domestikatsiya (ingliz madaniyatiga moslash) milliy koloritning o‘limiga sabab bo‘ladi.

G‘afur G‘ulom asarlaridagi pedagogik va axloqiy qarashlarni tahlil qilgan adabiyotshunos Ozod Sharafiddinov yozuvchining mahoratini “hayotning achchiq saboqlarini kulgu orqali berish”da ko‘radi va bu asarni “o‘zbek xalqining ma‘naviy-axloqiy genofondi” deb ataydi [Sharafiddinov, 2001]. Biroq, ushbu didaktik kulgu va sharqona yumorning tarjimadagi in‘ikosi borasida muammolar mavjud. Mona Beykerning fikricha, tarjimada ma‘noning saqlanishi nafaqat lisoniy moslikka, balki o‘sha tushunchaning maqsadli madaniyatdagi “ijtimoiy o‘rni” va “lug‘aviy kognitiv maydoni”ga bog‘liq [Baker, 2011]. Masalan, o‘zbekona tarbiyaning ajralmas qismi bo‘lgan “andisha”, “sharm-hayo” yoki “shumlik” tushunchalarining ingliz tilidagi variantlari (shame, modesty, mischief) asl nusxadagi barcha konnotativ va konseptual ma‘nolarni qamrab ololmaydi. G‘arb o‘quvchisi Shum bolaning sho‘xliklarini shunchaki sarguzasht deb hisoblaydi, biroq o‘zbek kitobxon bu sho‘xliklar ortidagi ijtimoiy qashshoqlik va “hayot darslari”ni his qiladi.

Shuningdek, o‘zbek tilshunosligida tilning antroposentrik tabiati va lisoniy dunyo manzarasini tadqiq etgan N. Mahmudov til birliklarida millatning butun madaniy merosi, jumladan, tarbiya borasidagi qarashlari aks etishini ko‘rsatib o‘tgan [Mahmudov, 2012]. “Shum bola” asaridagi “ustaning etagi”, “duo olish”, “non urishi”, “oq qilish” kabi konseptual birliklar o‘zbekona tarbiya modelining lingvistik poydevorini tashkil etadi. Mazkur birliklar ingliz tiliga so‘zma-so‘z o‘girilganda o‘zining metaforik va tarbiyaviy kuchini yo‘qotadi. Bu yerda tarjimashunoslikning “resepion estetika” (idrok etish estetikasi) yo‘nalishi o‘rtaga chiqadi. Hans-Robert Yauss nazariyasiga ko‘ra, kitobxon asarni o‘zining “kutish ufqidan” (horizon of expectation) kelib chiqib qabul qiladi. G‘arb o‘quvchisining “tarbiya” haqidagi kutish ufqi Shum

bola muhitidagi ijtimoiy me'yorlar bilan to'qnash kelganda, o'sha mashhur "tushunarsizlik hududi" (indeterminacy) vujudga keladi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi - "Shum bola" asarining inglizcha tarjimasida sharqona ta'lim-tarbiya modelining lisoniy ifodasi va uning xorijiy madaniyat vakillari tomonidan adekvat qabul qilinishidagi reseptiv to'siqlarni aniqlashdir. Tadqiqot jarayonida madaniyatlararo muloqotdagi tafovutlar, tarjimon mahorati va matnning pragmatik ta'sir darajasi qiyosiy o'rganiladi. Shuningdek, tarjimada konseptual tahlil metodidan foydalanib, "ta'lim-tarbiya" konseptining ingliz tilidagi rekonstruksiya baholanadi. Bu esa o'zbek adabiyoti namunalari jahon kitobxoniga asl mazmun-mohiyati, didaktik ruhi va milliy qiyofasi bilan yetib borishini ta'minlashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot natijalari kelgusida o'zbek adabiyoti namunalari ingliz tiliga o'girishda madaniy moslikni ta'minlash metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotning metodologik asosi fanlararo yondashuvga tayanib, lingvokulturologiya, tarjimashunoslik, kognitiv tilshunoslik va reseptiv estetika tamoyillari asosida shakllantirildi. Tadqiqot obyekti hisoblangan "ta'lim-tarbiya" konseptining milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash va ularning tarjimadagi rekonstruksiya baholash uchun bir necha bosqichli tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning umumiy paradigmasi tavsifiy-tahliliy hamda qiyosiy-tipologik xarakterga ega bo'lib, u badiiy matndagi madaniy kodlarni aniqlash va ularning xorijiy tilda qayta yaratilish darajasini o'rganishga qaratilgan.

Tadqiqotning birinchi bosqichida konseptual tahlil metodi qo'llanildi. Mazkur metod orqali "ta'lim-tarbiya" tushunchasi shunchaki lisoniy birlik emas, balki murakkab kognitiv struktura - konsept sifatida o'rganildi. V.I. Karasik ta'rifiga ko'ra, madaniy konseptlar o'zida tushunchaviy, obrazli va qadriyatli komponentlarni birlashtiradi [Karasik, 2002]. Bizning metodologiyamizda "Shum bola" asaridagi "ta'lim-tarbiya" konseptining ushbu uch komponenti alohida tahlil qilindi. Tushunchaviy komponent sifatida pedagogik terminlar va realiyalar (masalan, muallim, usta, shogird), obrazli komponent sifatida asardagi tarbiya jarayonini ifodalovchi metaforalar (masalan, hayot maktabi, ustaning etagini tutish) va qadriyatli komponent sifatida o'zbek xalqining axloqiy me'yorlari (masalan, andisha, duo olish, oq qilish) ajratib olindi.

Ikkinchi bosqichda lingvokulturologik tahlil metodi yetakchi o'rin egalladi. V.A. Maslova ta'kidlaganidek, lingvokulturologiya til va madaniyatning o'zaro ta'sirini o'rganar ekan, til birliklarida muhrlangan "madaniy konstantalar"ga asoslanadi [Maslova, 2001]. Ushbu metod yordamida "Shum bola" asarining asl nusxasidan "yaxlit tanlanma" (sploshnaya vyborka) usuli bilan sharqona tarbiya modelini ifodalovchi 100 dan ortiq lisoniy birliklar, frazeologizmlar va realiyalar yig'ildi. Ushbu birliklar "oilaviy tarbiya", "maishiy tarbiya", "usta-shogird an'anasi" va

“ma’naviy-diniy tarbiya” kabi mikromaydonlarga ajratildi. Bu metod asarning milliy-madaniy koloritini tashkil etuvchi kognitiv poydevorni aniqlash imkonini berdi.

Uchinchi bosqichda tarjima tahlili va qiyosiy-kontrastiv metod ishga solindi. Tadqiqot materiallari sifatida G‘afur G‘ulomning “Shum bola” asari asl nusxasi va I. To‘xtasinov tomonidan amalga oshirilgan inglizcha tarjimasi (2013-yilgi nashri) olindi. Tarjima strategiyalarini tahlil qilishda Lorens Venuti tomonidan taklif etilgan domestikatsiya (o‘zlashtirish) va forenizatsiya (begonalashtirish) dikotomiyasi asosiy mezon qilib olindi [Venuti, 2008]. Metodologiya doirasida tarjimonning sharqona tarbiya usullarini G‘arb kitobxoniga moslashtirish (domestikatsiya) yoki ularning milliy o‘ziga xosligini saqlab qolish (forenizatsiya) borasidagi qarorlari statistik va sifat jihatidan baholandi. Shuningdek, Piter Nyumarkning “kommunikativ” va “semantik” tarjima turlari bo‘yicha klassifikatsiyasi asosida milliy realiyalarning berilishi tahlil qilindi [Newmark, 1988].

To‘rtinchi bosqichda reseptiv tahlil va madaniyatlararo muloqot paradigmasi qo‘llanildi. Maqolaning asosiy yo‘nalishi bo‘lgan “G‘arb o‘quvchisi tomonidan qabul qilinish muammolari”ni o‘rganishda Hans-Robert Yaussning “kutish ufqlar” nazariyasiga tayanildi [Jauss, 1982]. Metodologiyada asarning inglizcha tarjimasi matni ustida “ideal G‘arb kitobxonini” modelini qo‘llash orqali, qaysi o‘rinlarda madaniy tushunmovchiliklar yoki semantik yo‘qotishlar (semantic loss) yuz berishi mumkinligi prognoz qilindi. Mona Beykerning “ekvivalentlikning yo‘qligi” (non-equivalence) holatlaridagi tarjima usullari bo‘yicha tavsiyalari asosida matndagi pedagogik mazmunning xorijiy madaniyatda qayta kkodlanishi baholandi [Baker, 2011]. Buning uchun matndagi konnotativ ma’nolarni aniqlashda “komponent tahlil” va “kontekstual tahlil” metodlari ham yordamga keldi.

Tadqiqotning ishonchliligini ta’minlash maqsadida lingvistik interpretatsiya metodi ham qo‘llanildi. N. Mahmudov qayd etganidek, til birligi ortida turgan madaniy kontekstni tushunish uchun uning antroposentrik mohiyatini anglash lozim [Mahmudov, 2012]. Ushbu metod orqali “Shum bola” asaridagi dialoglarda aks etgan ijtimoiy iyerarxiya (masalan, yoshlarning kattalar bilan muomala odobi) va uning ingliz tilidagi ifodasi - tarjimon tomonidan ijtimoiy munosabatlarning qanchalik adekvat aks ettirilgani o‘rganildi. Tadqiqotda miqdoriy tahlildan ko‘ra sifat tahliliga ko‘proq urg‘u berildi, chunki badiiy matndagi “didaktik ruh”ni faqatgina sonlar bilan emas, balki chuqur kognitiv tahlil orqali ochib berish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, qo‘llanilgan metodlar majmuasi “ta’lim-tarbiya” konseptini ham lisoniy struktura, ham madaniy fenomen, ham tarjima obyekt sifatida kompleks o‘rganish imkonini berdi. Fanlararo yondashuv (lingvistika, pedagogika va tarjimashunoslik tutashuvi) o‘zbek xalqining sharqona tarbiya modelini ingliz tilida qayta rekonstruksiya qilishdagi yutuq va kamchiliklarni xolis baholashga xizmat qildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, G'afur G'ulomning "Shum bola" asari asl nusxasidagi "ta'lim-tarbiya" konsepti o'zbek milliy qadriyatlarining kognitiv markazi bo'lib, uning ingliz tilidagi rekonstruksiya nafaqat lisoniy moslik, balki chuqur madaniy va pragmatik transformatsiyalarni talab etadi. O'tkazilgan tahlillar natijasida asardagi sharqona tarbiya modelining to'rtta asosiy komponenti va ularning tarjimadagi o'zgarishlari aniqlandi.

Birinchi navbatda, "usta-shogird" an'anasining tarjimadagi ifodasi tadqiq etilganda, jiddiy semantik va ijtimoiy siljishlar kuzatildi. O'zbek madaniyatida "usta" faqat kasb o'rgatuvchi emas, balki bolaning ma'naviy qiyofasini shakllantiruvchi ikkinchi ota - mentor vazifasini bajaradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inglizcha tarjimada "usta" so'zining "master", "boss" yoki "owner" kabi variantlar bilan berilishi mazkur munosabatning pedagogik mohiyatini zaiflashtiradi. G'arb o'quvchisi uchun bu birliklar ko'proq iqtisodiy munosabatlar yoki mehnat ekspluatatsiyasi tushunchalarini uyg'otadi. Bu holat Mona Beyker tomonidan ta'riflangan "madaniy o'ziga xoslikning ekvivalentlik darajasida yo'qolishi" (non-equivalence at word level) holatiga yaqqol misoldir [Baker, 2011]. Natijada, Shum bolaning ustalari tomonidan qo'llanilgan qattiqqo'llik o'zbek kitobxon tomonidan "tarbiya usuli" deb qabul qilinsa, G'arb kitobxon tomonidan "zo'ravonlik" sifatida idrok etilishi xavfi vujudga keladi.

Ikkinchidan, jamoaviy tarbiya (mahalla nazorati) tizimining lisoniy ifodalari tarjimada sezilarli darajada "yumshatilgan" (softened). Asarda Shum bolaning har bir harakati mahalla oqsoqollari, qo'ni-qo'shnilar va hatto begona yo'lovchilar tomonidan nazorat qilinishi va ularning tanbehleri o'zbekona tarbiya modelining ajralmas qismidir. Tarjimada ushbu jamoaviy tanbehlar ko'pincha subyektiv fikrlar sifatida berilgan. Piter Nyumarkning tasnifi bo'yicha, bu yerda tarjimon "kommunikativ tarbiya" yo'lidan borib, G'arb kitobxon uchun tushunarli bo'lgan individualistik muloqot modelini tanlagan [Newmark, 1988]. Biroq, bu holat asarning didaktik ruhini biroz xiralashtirib, uni shunchaki sarguzasht asarga aylantirib qo'ygan.

Uchinchidan, milliy realiyalar va lisoniy etiket tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, "duo", "fotiha", "oq qilish", "hayf" kabi konseptual birliklar ingliz tilida o'zining pragmatik kuchini yo'qotadi. Masalan, "duo olish" birikmasi "getting a blessing" deb o'girilganda, uning ortida turgan "tarbiyaning oliy mukofoti" degan kognitiv ma'no xira ko'rinadi. Lorens Venuti nazariyasiga ko'ra, bu yerda "domestikatsiya" (o'zlashtirish) strategiyasi ustunlik qilgan, ya'ni tarjimon o'zbekona ma'naviy tushunchalarni ingliz tilidagi umumiy diniy-axloqiy tushunchalarga moslashtirgan [Venuti, 2008]. Natijada, G'arb o'quvchisi Shum bolaning ma'naviy ehtiyojlarini to'liq his qilishi qiyinlashadi. Devid Katanning fikricha, bunday holatlarda tarjimon "madaniy vositachi" (cultural mediator) sifatida matnga qo'shimcha izohlar kiritishi lozim edi, biroq tarjimada bunday izohlar minimal darajada qo'llanilgan [Katan, 2004].

To'rtinchidan, "shumlik" va "sho'xlik" konseptlarining differensial tahlili natijasida aniqlandiki, Shum bolaning xatti-harakatlari ingliz tilida ko'pincha "mischief" yoki "naughtiness" deb baholangan. Biroq, o'zbekona "shumlik" tushunchasi o'zida nafaqat sho'xlikni, balki o'tkir zehnlilik, hayotiy topqirlik va og'ir sharoitda omon qolish qobiliyatini (tarbiyaviy natija) ham ifodalaydi. Semyuel Bassnett ta'kidlaganidek, badiiy tarjima jarayonida matnning "madaniy o'zagi" (cultural core) saqlanmasa, qahramonning xarakteri to'liq ochilmay qoladi [Bassnett, 2013]. Tadqiqotimiz natijasida ma'lum bo'ldiki, ingliz tilidagi variantlarda Shum bola ko'proq "tartibsiz bola" sifatida gavdalanadi, asliytdagi "hayot maktabining iqtidorli o'quvchisi" degan obraz ikkinchi darajaga tushib qoladi.

Beshinchi natija, reseptiv to'siqlar bilan bog'liq. G'arb o'quvchisining "kutish ufqida" bola obrazi ko'proq himoya qilinuvchi va e'zozlanuvchi subyekt sifatida mavjud. G. G'ulom asaridagi bola esa og'ir mehnat va hayotiy qiyinchiliklar ichida chiniqadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ushbu tafovut tarjimada lisoniy transformatsiyalar orqali silliqqlangan. Emer O'Sullivan bolalar adabiyoti tarjimasini tahlil qilar ekan, tarjimonlar ko'pincha maqsadli madaniyatdagi "bola haqidagi tasavvurlar"ga moslashishini qayd etadi [O'Sullivan, 2005]. "Shum bola" tarjimasida ham sharqona tarbiya tizimidagi "qattiqqo'llik orqali kamolotga yetish" g'oyasi G'arbnig "bolalik - baxtli davr" konsepsiyasi bilan to'qnash kelgani va bu tarjimada ma'lum darajada "semantik yo'qotish"larga sabab bo'lgani aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda, natijalar sharqona ta'lim-tarbiya modelining ingliz tilidagi rekonstruksiyasi jarayonida matnning leksik-semantik qatlamida o'zgarishlar kam bo'lsa-da, uning konseptual va pragmatik qatlamida jiddiy tafovutlar vujudga kelishini ko'rsatdi. Bu esa badiiy tarjimada faqat so'z emas, balki "madaniy tushuncha" tarjima qilinishi lozimligini yana bir bor isbotlaydi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, badiiy matndagi "ta'lim-tarbiya" konsepti shunchaki pedagogik tushunchalar majmuasi emas, balki muayyan millatning dunyoqarashi va ijtimoiy tuzilmasini belgilovchi kognitiv tizimdir. "Shum bola" asarining inglizcha tarjimasida yuzaga kelgan reseptiv to'siqlar, asosan, Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy o'lchamlarning (cultural dimensions) tafovutidan kelib chiqadi. Girt Xofstede (Geert Hofstede) tasnifiga ko'ra, o'zbek jamiyati yuqori darajadagi "kollektivizm" va "hokimiyat masofasi"ga (power distance) asoslangan madaniyat hisoblanadi [Hofstede, 2001]. Bu asardagi "usta-shogird" munosabatlarida hamda mahalla jamoatchiligining bolaga bo'lgan munosabatida yaqqol namoyon bo'ladi. G'arb o'quvchisi uchun esa shaxsiy hudud va individual erkinlik birlamchi qadriyat bo'lgani sababli, Shum bolaning jamoaviy nazorat ostida bo'lishi yoki ustalarning mutloq hukmronligi ko'pincha "shaxsiy huquqlarning cheklanishi" sifatida talqin etilishi muqarrar.

Volfgang Izer (Wolfgang Iser) tomonidan ilgari surilgan “idrok etish jarayoni” nazariyasiga ko‘ra, kitobxon matndagi “bo‘shliqlar”ni (gaps) o‘zining hayotiy tajribasi va madaniy bilimlari asosida to‘ldiradi [Iser, 1978]. “Shum bola” tarjimasida o‘zbekona tarbiya usullari (masalan, og‘ir jismoniy mehnat yoki ustalarning qattiqqo‘l munosabati) tasvirlangan o‘rinlarda G‘arb kitobxoni ushbu bo‘shliqlarni o‘zining liberal pedagogik qarashlari bilan to‘ldiradi. Natijada, aslyatda “bolaning hayotga tayyorlanishi” deb baholangan vaziyat, tarjimada “baxtsiz bolalik” sifatida idrok etilishi mumkin. Bu esa asarning asl didaktik maqsadining noto‘g‘ri tushunilishiga olib keladi. Kristina Nord (Christiane Nord) taklif etgan “Skopos nazariyasi” nuqtayi nazaridan yondashilsa, tarjimonning maqsadi asarni G‘arb o‘quvchisiga shunchaki sarguzasht sifatida taqdim etish bo‘lsa, u muvaffaqiyatga erishgan [Nord, 1997]. Biroq, agar maqsad sharqona tarbiya modelini tanishtirish bo‘lsa, u holda matndagi kognitiv va pragmatik yo‘qotishlar sezilarli darajada katta deb baholanishi lozim.

Shuningdek, muhokama qilinishi lozim bo‘lgan jihat shundaki, tarjimada “usta” va “shogird” terminlarining ijtimoiy yuklamasi o‘zgargan. Teo Xermans (Theo Hermans) ta’kidlaganidek, tarjima jarayoni ko‘pincha manba matni maqsadli adabiyot tizimiga “manipulyatsiya” qilish orqali amalga oshadi [Hermans, 1985]. “Shum bola” tarjimasida ham o‘zbekona “usta”ning pedagogik maqomi G‘arbcha “ish beruvchi” (employer) darajasiga tushib qolgan. Bu esa asardagi “tarbiya” konseptining markaziy ustunlaridan birini yemirib, uning o‘rniga g‘arbcha mehnat munosabatlarini kiritadi. Jeremy Munday (Jeremy Munday) tomonidan o‘rganilgan “ideologik siljishlar” (ideological shifts) ushbu asar tarjimasida ham yaqqol ko‘rinadi [Munday, 2016]. Ya’ni, asardagi o‘zbekona tarbiya ideologiyasi G‘arbnning inson huquqlari va bolalar psixologiyasi haqidagi zamonaviy qarashlari ta’sirida biroz “modernizatsiya” qilingan va yumshatilgan.

Xulosa qilib aytganda, sharqona ta’lim-tarbiya modelining G‘arb o‘quvchisi tomonidan qabul qilinishidagi asosiy muammo — bu faqatgina til to‘sig‘i emas, balki “madaniy mentalitetlar to‘qnashuvi”dir. Tarjimon sharqona “tarbiya” konseptini ingliz tiliga rekonstruksiya qilar ekan, u nafaqat so‘zlarni, balki butun bir pedagogik tizimni va uning ijtimoiy asoslarini tushuntirib berishi (mediatorlik qilishi) lozim edi. Maqolada keltirilgan tahlillar shuni isbotlaydiki, “Shum bola” kabi milliy ruhi baland asarlar tarjimasida “shunchaki adekvatlik” yetarli emas, balki “kognitiv va madaniy adekvatlikka erishish uchun tarjimaga ilmiy va madaniy sharhlar kiritish dolzarb ehtiyoj hisoblanadi.

Xulosa. G‘afur G‘ulomning “Shum bola” asari misolida o‘tkazilgan lingvokulturologik va tarjimashunoslik tahlillari shuni ko‘rsatadiki, sharqona ta’lim-tarbiya modeli badiiy matnning shunchaki mavzusi emas, balki uning butun lisoniy va kognitiv tuzilmasini belgilovchi asosiy omildir. Tadqiqot natijasida olingan xulosalar quyidagilardan iborat:

Birinchidan, “ta’lim-tarbiya” konsepti o‘zbek tilining lisoniy olam manzarasida o‘ziga xos kognitiv maydonni tashkil etadi. Bu maydonning markazida jamoaviylik, kattalarga ehtirom va mehnat orqali chiniqish kabi qadriyatlar yotadi. “Shum bola” asarida ushbu model nafaqat so‘zlar, balki “usta-shogird”, “mahalla nazorati” va “duo/fotiha” kabi murakkab madaniy kodlar orqali ifodalangan.

Ikkinchidan, asarning ingliz tilidagi tarjimasini tahlili shuni ko‘rsatdiki, tarjimon ko‘p hollarda “domestikatsiya” (o‘zlashtirish) strategiyasidan foydalangan. Bu asarning G‘arb o‘quvchisi uchun tushunarligini ta’minlashda, matndagi “didaktik ruh” va sharqona pedagogik pragmatikaning pasayishiga olib kelgan. Ayniqsa, “usta” va “shogird” munosabatlaridagi ma’naviy-pedagogik bog‘liqlikning ingliz tilida iqtisodiy-mehnat munosabatlariga ko‘chishi asarning asl tarbiyaviy yukini biroz xiralashtirgan.

Uchinchidan, G‘arb o‘quvchisi tomonidan asarning qabul qilinishidagi asosiy to‘siqlar — bu liberal pedagogik dunyoqarash va sharqona an’anaviy tarbiya usullari o‘rtasidagi tafovutdir. Reseptiv tahlil shuni isbotladiki, aslida “hayotiy tajriba” va “shaxs shakllanishi” deb baholangan holatlar, G‘arb madaniy filtri orqali o‘tganda “qiyinchilik” yoki “bola huquqlari” prizmasida idrok etilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, “Shum bola” kabi milliy ruhi kuchli asarlarni jahon miqyosida targ‘ib qilishda nafaqat adekvat tarjima, balki “madaniy mediatorlik” ham muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida o‘zbek badiiy asarlarini ingliz tiliga o‘girishda sharqona tarbiya va mentalitetga xos tushunchalarni matn osti izohlari yoki ilmiy-madaniy sharhlar orqali boyitish maqsadga muvofiqdir. Bu o‘zbek xalqining boy pedagogik merosini G‘arb kitobxoniga asl holicha yetkazish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Baker, M. (2011). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge.
2. Bassnett, S. (2013). *Translation*. London: Routledge.
3. Gulyam, G. (2013). *The Mischievous Boy* (I. Tukhtasinov, Trans.). Tashkent: Uzbekistan Publishing House.
4. Hatim, B., & Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. London: Longman.
5. Hermans, T. (Ed.). (1985). *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. London: Croom Helm.
6. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks: Sage.
7. Iser, W. (1978). *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*. Johns Hopkins University Press.

8. Jauss, H. R. (1982). *Toward an Aesthetic of Reception*. University of Minnesota Press.
9. Karasik, V. I. (2002). *Yazykovoy krug: lichnost', kontsepty, diskurs*. Volgograd: Peremena.
10. Katan, D. (2004). *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Manchester: St. Jerome Publishing.
11. Mahmudov, N. (2012). *Tilning mukammal tadqiqi yo'llari: Lingvokulturologiya*. Toshkent: Mumtoz so'z.
12. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya.
13. Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. London: Routledge.
14. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
15. Nord, C. (1997). *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome.
16. O'Sullivan, E. (2005). *Comparative Children's Literature*. London: Routledge.
17. Sharafiddinov, O. (2001). *Ijodni anglash baxti*. Toshkent: Sharq.
18. Venuti, L. (2008). *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (2nd ed.). London: Routledge.